

La filosofia política des de Girona

Una aproximació al catalanisme de Jaume Bofill i Mates

FRANCESC XAVIER BOU MAS

LA HISTÒRIA I LA HISTORIOGRAFIA COM A CIÈNCIES PERMETEN NO NOMÉS RECONÈIXER UN CONJUNT D'ESDEVENIMENTS determinats sinó també descobrir la perspectiva a partir de la qual aquests fets es relacionen i es configuren com un determinat procés històric. Per altra banda, tenint en compte la consideració anterior, l'aplicació del concepte d'*ideologia*(1) com a principi crític dóna entrada a una distinció nítida entre allò filosoficopolític i allò merament polític: el fenomen polític es pot definir com a estructuració d'interessos particulars, individuals i socials, com a mode de la praxi amb què aquests es defensen contra d'altres i conjunturalment es materialitzen a través de l'ús d'uns conceptes pròpiament filosoficopolítics que, com a elements del discurs filosòfic, reclamen universalitat. Tot i que, en efecte, no és possible en cap moment separar els dos moments en *la mateixa praxi* ja que tothora s'impliquen de manera mútua, cal tanmateix distingir-los en l'anàlisi teoricofilosòfica, és a dir, en la *reflexió filosòfica*.

Qüestions per a una filosofia política catalana

En el procés d'industrialització de l'Estat espanyol existeix una singularitat històrica que constitueix el *problema català*(2). Ja durant tot el segle XIX, l'expansió del capitalisme arreu de l'Europa occidental promou, en l'interior de la península, una situació d'heterogeneïtat territorial que a la llarga origina tot un seguit de reivindicacions de diferent mena. La irregularitat de l'èxit respecte a la implantació de les estructures econòmiques i socials capitalistes en l'Estat espanyol genera necessitats, obligacions i solucions distintes –fins i tot oposades– segons el grau de desenvolupament d'aquestes noves estructures. Això permet orientar amb eficiència els diferents corrents que s'observen durant els segles XIX i XX peninsulars: l'absolutisme monàrquic, el caciquisme i el carlisme com a formes de reacció(3) del vell ordre al nou sistema social i econòmic; els federalismes i la irrupció de l'obrerisme com a primeres manifestacions contràries o rectificadores del sistema des del sistema mateix, i, finalment, l'opció reformista, més o menys accentuada, de la burgesia catalana –i la d'Euskadi, bàsicament– que resulta ser la més implicada en el nou sistema capitalista. Aquest seguit de plantejaments polítics es descabdella finalment en un conjunt de formulacions teòriques que més aviat tradueixen tot un seguit d'estratègies polítiques abans que no uns conceptes filosoficopolítics propis i singulars. Naturalment, no es tracta en absolut de fer aparèixer com a idèntiques totes i cadascuna de les diferents alternatives sociopolítiques que es van produint durant aquests anys però, tanmateix, allò que interessa ressaltar en aquest moment són les coincidències respecte a uns mateixos conceptes que vénen transmesos juntament amb la problemàtica interna del capitalisme. Particularitats a part, doncs, els antecedents han de ser cercats més enllà, on les noves estructures socials i econòmiques ja s'han consolidat i on ja s'ha produït l'esforç doctrinal en l'àmbit mateix de la filosofia política: Anglaterra, França, els Estats Units i Alemanya –en diferent mesura– són les referències més importants.

Tot i destacant que en la literatura política de l'època s'observa una confusió general entre l'esfera de la reflexió filosoficopolítica respecte a la formulació conjuntural d'estratègies polítiques(4), no gensmenys, l'element comú més específic de la política catalana –això és, de l'estructuració de la praxi social d'un col·lectiu determinat que es qualifica com a *català*– és òbviament la propietat de la seva catalanitat. Així doncs, respectant la diversitat de plantejaments possibles, en el nostre cas podem considerar que allò genuïnament català de la política catalana és l'estructuració d'aquesta política com un àmbit propi. Caldrà observar, però, si a aquest aspecte singular li correspon també la coherència d'un aparell sistemàtic pròpiament filosoficopolític o si, contràriament, es tracta d'un cas determinat de manifestació ideològica per part d'una classe social específica amb la finalitat de preservar llurs interessos. Per a aquesta tasca, dins de les poques possibilitats, el pensament de Bofill i Mates, pel seu gran pes específic en el marc del catalanisme polític, esdevé un exemple més que important.

Bofill i Mates i el liberalisme polític

L'evolució de Bofill en el marc de la política catalana(5) manté tothora dues constants: liberalisme i catalanisme. Com veurem, al voltant d'aquests dos conceptes fonamentals es vertebrà tot un edifici conceptual que caldrà utilitzar no només per a l'esforç de teorització sinó també per a la praxi que, sigui des del partit que sigui, sempre reclama el nostre pensador(6). Tot i que, en el disseny teòric, liberalisme i catalanisme es mostren gairebé sempre íntimament lligats, és possible separar-los sense atemptar contra la integritat de la seva base filosòfica. Segons l'ús que en fa Bofill podríem determinar que el liberalisme descriu i fa referència a l'estructura politicosocial, mentre que el catalanisme és allò que dóna sentit a aquesta estructura i al seu moviment sincrònic i anacrònic; si l'un és el cos, l'organisme viu, l'altre és la raó de la seva existència, la seva ànima. En conclusió, doncs, són allò absolutament irrenunciable: si hi ha cos, hi ha ànima; si hi ha ànima, hi ha cos.

Per Bofill, l'estructura sociopolítica descansa en dos elements més un tercer que neix de la relació d'ambdós. En primer lloc se situa l'*interès individual*, el fonament del cos social com a forma política elemental; és, consegüentment, l'expressió de la individualitat i, com a principi elemental i fonamental, ha de ser considerat com a forma lògicament primera en la configuració de la societat. En segon lloc, l'individu s'organitza de manera òptima i racional en una *igualtat real*; una igualtat, tanmateix, que no és una identitat entre les distintes individualitats ja que això implicaria la negació de l'interès particular, sinó que ha de ser necessàriament un equilibri de forces que incorpora la «equitativa i justa especificació o diferenciació de classes», la divisió del treball i «la lluita racional i tolerant» per aquells interessos particulars(7). Només aleshores, de l'harmonia present entre l'interès individual i la igualtat real, sorgeix la *fraternitat real*, és a dir, el patriotisme com a *amor real* que es fa objectiu en la història. Així doncs, les forces i necessitats generals i les forces i necessitats individuals es troben unides per una força o esperit suprem on conflueixen juntes sense perdre cap de llurs singularitats. Aquí trobem, en definitiva, l'entrada de la segona noció fonamental del pensament de Bofill, el catalanisme. Pel que fa al liberalisme, cal afegir encara un parell de consideracions.

Segons Bofill, l'estructura liberal no és altra cosa que la reproducció fidel de l'estructura de la naturalesa. Es tracta, doncs, del producte final, elaborat, del *noucentisme* (com a teoria filosòfica i estètica) o *classicisme*, amb lligams directes amb el positivisme europeu que, des del darrer terç de segle, s'ha estès arreu del continent. Efectivament, el classicisme es defineix per prendre les coses tal com són —«atén la integritat de cada una d'elles segons la seva respectiva naturalesa»(8)— i, com a mètode, permet la producció mantenint sempre l'essència intemporal d'allò produït(9). Com a descripció o creació, allò liberal no és mera convencionalitat sinó essencialitat pura, observada en la naturalesa i retornada a ella com a forma sociopolítica. No ha d'estranyar, per tant, la defensa que Bofill realitza del liberalisme més enllà de les formes hipotètiques de govern positiu(10): qualsevol forma de govern serà bona si respecta l'interès individual, la igualtat real i la fraternitat real; sigui democràcia, oligarquia o dictadura. La mateixa religió, com a fenomen social, ha de ser sotmesa als principis del liberalisme: tot i que el *sentiment* religiós ha d'estar present com un dels valors més transcendents de la vida humana, el *fet* religiós no pot situar-se més enllà de la trilogia liberal(11).

El catalanisme polític de Jaume Bofill

El nacionalisme, com dèiem, és presentat per Bofill com a *animació* del cos social. Tanmateix, aquesta noció es troba elaborada de manera molt afina en Torras i Bages i Prat de la Riba(12), en efecte, cal recordar que Bofill es troba en contacte amb l'escola vigatana des de la seva joventut i ben aviat rebrà la influència de la lectura de la «Tradició Catalana», obra de la qual Bofill aprofita sobretot l'anàlisi teòrica i pràctica de la identitat de característiques i comportaments que s'estableix entre l'individu i la pàtria a la qual aquest pertany. Així, es desenvolupa un *imperatiu ètic* que obliga l'individu al perfeccionament continuat; ara bé, si per Torras i Bages aquesta noció, en una línia marcadament tomista(13), es tradueix inevitablement en un seguit de continguts de caràcter teològic i moral, pel nostre autor, en canvi, l'imperatiu eticonacional es desplega en unes estructures socials. En el cas de Bofill, doncs, l'imperatiu ètic incorpora la forma noucentista.

Aquesta és la influència més estimable de «La Nacionalitat Catalana» en Bofill i Mates. L'ètica tomista que conté implícitament o explícitament l'imperatiu ètic es converteix, en un sentit més proper a la definició pròpia del kantisme(14), en una estructuració *organicista* i *biològica* de la societat civil. La ciutat, *cap i casal*, és l'element propulsor de l'organisme, de les comarques com a òrgans, elements regeneradors de la *sang nacional*(15). Per la seva part, l'individu, part elemental de la nació, conté com a part essencial de la seva individualitat l'exigència social i política d'estructurar-se en el col·lectiu que

Jaume Bofill i Mates

forma la nació de manera que la seva activitat productiva repercuteix no només en el seu perfeccionament material i moral sinó també en el de la nació mateixa. Nogensmenys, la nació acabarà per prendre també cert caràcter d'individualitat; com a tal, aquesta entitat nacional haurà de cercar la perfecció mitjançant la seva activitat vers les altres nacions, fins que s'hagi creat una nació de nacions de caràcter universal(16). Tanmateix, aquest imperialisme d'arrels pràtiques(17) serà recollit més com a necessitat sistemàtica que com a exigència política.

Però l'element més important del catalanisme és, sense cap mena de dubte, el lingüístic. La història, el dret, la geografia, l'art i l'economia són els signes objectius de l'existència de la nació(18); però la llengua és l'esperit nacional que ha esdevingut objectivament material(19). La llengua nacional és l'expressió fonètica de l'ànima individual i expressió de la consciència col·lectiva. Aquesta tesi, indubtablement d'origen herderià, es relaciona amb el regeneracionisme propi del regionalisme de Prat de la Riba i Cambó; en efecte, Bofill entrelaça la llengua amb la praxi nacionalista destacant una doble aplicació, és a dir, com a instrument de cohesió i vertebració sociohistòrica i com a praxi política: la llengua esdevé l'aparell que ha de possibilitar la identitat real de la nació i la seva supervivència històrica. Així doncs, el regeneracionisme implica, tant per a Bofill com per als partits catalanistes en general, la catalanització de les institucions i de la societat civil catalana: *catalanitzar Catalunya*, o *Catalunya endins*, és la versió interna d'aquell imperialisme que hem citat anteriorment(20). Aquest és un nou punt de contacte entre liberalisme i nacionalisme.

El nacionalisme català, per tant, mitjançant la projecció imperialista i cultural, ofereix alhora la satisfacció absoluta de la individualitat i l'horitzó de perfeccionabilitat ètica i política.

Conclusions

La filosofia política de Bofill s'ha mostrat en dues direccions que s'entrecreuen. El liberalisme i el catalanisme són dos aspectes d'una mateixa realitat històrica i, per tant, com a principis conceptuals fonamentals de la filosofia política han de mantenir una relació harmònica, sense contradiccions. L'argument que proposa Bofill i Mates té la pretensió, tal com hem recollit, de partir de la realitat social que el noucentisme pot determinar, definir i reproduir; a partir d'aquest element realista, el nacionalisme dóna un sentit per al creixement i evolució de l'estructura social i econòmica. En conseqüència, allò lògicament primer, allò que determina les possibilitats de la projecció, és l'element realista(21). Inicialment, com hem vist, aquella *fraternitat real* que permetia introduir el nacionalisme com un valor autènticament «nacional», és a dir, com a element comú dels individus que configuren la nacionalitat, se'ns mostra com a *producte* de l'interès individual i de la igualtat real però alhora cal observar que, en definitiva, resulta ser la seva justificació teòrica i esdevé el seu fonament filosoficopolític: només en l'amor real que crea i es consolida en la *fraternitat real* és possible pensar adequadament l'interès individual i la igualtat. La fraternitat en determina llurs límits, i, per tant, els defineix. El nacionalisme proporciona al conjunt social tant un origen des del qual partir com el fi final que orienta el seu moviment històric i és allò que finalment constitueix la realitat política dels individus i dóna legitimitat ètica i política als seus interessos; és a dir, si és possible qualificar substancialment un interès com a vàlid i just o com a il·legítim, ho és sempre respecte a la naturalesa i evolució *espiritual* del cos social.

Aquesta inferència de l'element idealista descobreix una nova interpretació per a una noció com l'imperatiu ètic que ara permet justificar allò que la mera definició d'interès individual no pot garantir: la integració de les individualitats en el projecte nacionalista, l'objectivació d'un eix vertical que travessa tota l'estructura de la societat, classe social per classe social, unint cadascuna d'elles en un suposat projecte comú. Conseqüentment, si bé s'accepta inicialment la sobirania popular com a dret universal, el liberalisme bofillià, admetent la desigualtat natural, acaba afirmant que «l'aristocràcia política, constituïda per especialistes, pot en moltes ocasions veure més enllà que els profans gràcies a la seva ciència peculiar, al lloc eminent que ocupa des d'on pot veure molt més extens el camp visual»(22); la sobirania popular ha quedat reduïda a mera *opinió pública*(23). L'element liberal, l'acceptació de la forma de l'interès individual com a element irrenunciable de l'estructura sociopolítica, es transforma en un *possibilisme* que esdevé el principi rector de la praxi política. La nació ja no és només allò que dóna sentit al moviment històric de la societat sinó que també allò que configura la seva estructura objectiva(24); per tant, el possibilisme redueix de manera substancial l'element realista o noucentista inicial transformant-lo en mera tàctica conjuntural, i esdevé un principi per a l'exportació de criteris socials, polítics, econòmics i jurídics d'un col·lectiu vers la resta del conjunt de la societat on el primer cohabita.

Malgrat la brevetat d'aquesta exposició, no sembla gaire temerari concloure que, en el nostre cas, el nacionalisme s'ha acabat mostrant com una forma determinada d'ideologia ja que pretén mostrar com a universal una articulació particular de les necessitats de la praxi específica d'un dels grups que configuren la societat (en aquesta ocasió de la burgesia catalana emergent). En efecte, el nacionalisme es descobreix com una forma de cohesió social que es construeix sobre unes bases definibles en termes d'interès de classe i, per tant, ideològicament: es nega el conflicte inherent a l'estructuració capitalista de la societat tot i plantejant aquest conjunt social com una identitat elemental concreta i, en conseqüència, plantejant com a il·legítima tota alternativa estructural possible. El comportament i compromís de grups polítics que es basen en plantejaments de caràcter explícitament nacionalista durant el període de conflicte dels anys 1936 a 1939 o durant la postguerra prenen així una nova dimensió interpretativa.

Francesc Xavier Bou Mas és llicenciat en Història i en Filosofia

Notes

1. S'entén aquí el concepte d'ideologia com a negació de les contradiccions internes de l'estructura socioeconòmica. En efecte, Max Horkheimer el defineix de la manera següent: «són ideològiques totes les formes de la conducta humana que oculten la veritadera naturalesa de la societat, erigida sobre antagonismes». (Vegeu «Teoría Crítica», Amorrortu Ed., Buenos Aires, 1974, pàg. 19).
2. Una bona introducció a aquesta temàtica és la «*Història de Catalunya*» dirigida per Pierre Vilar i editada per Edicions 62. Vegeu, especialment, els volums V, VI i VII.
3. Malgrat que a aquests moviments històrics els pertanyen unes causes i finalitats particulars molt determinades i concretes, tanmateix, mostren un desenvolupament social i polític extraordinàriament complex, especialment en el cas del carlisme.
4. Aquesta situació es dona igualment en el debat sobre el nacionalisme com en el del liberalisme, el federalisme, el republicanisme, l'anarquisme o el sindicalisme. Mostra de la *confusió* entre els dos elements constitutius de la praxi política i alhora de la prioritat de la qüestió política sobre la reflexió politicofilosòfica ho són, per exemple, Narcís Monturiol, Sunyer i Capdevila, els Pi i Sunyer, Pella i Forgas, Galí, els Rahola i, fins i tot, un Josep Pla... però també, tot i que en diferent mesura, Torras i Bages, Almirall o Prat de la Riba. Volem fer menció a part de Miquel Surís i Baster, filòsof nascut a Sant Feliu de Guíxols l'any 1825 i que morí l'any 1854 a Madrid, quan era diputat a les Corts Constituents. Publicà, l'any 1851, «*La paz en el siglo XIX o teoría sobre... el poder político y rehabilitación del poder moral en Europa*». Caldria, de ben segur, valorar amb més profunditat els continguts teòrics d'aquesta obra, així com la figura del seu autor.
5. Nascut l'any 1878 a Olot, Bofill ingressa a la Universitat de Barcelona l'any 1893 on inicia els seus contactes amb el regionalisme catòlic de Collell i Torras i Bages. Poc més tard, estableix contacte amb Camer i Eugeni d'Ors i, finalment, s'integra a les files del pratisme, accedint a la Diputació l'any 1905. L'època políticament més activa de Bofill és el període comprès de 1910 a 1922: direcció de la Joventut Nacionalista de la Lliga Regionalista, col·laboració en àrees de coordinació de la Mancomunitat i de l'Ajuntament de Barcelona, creació d'Acció Catalana... Pel gener de 1931 condueix, juntament amb Rovira i Virgili, la fusió entre Acció Catalana i Acció Republicana que origina el Partit Catalanista Republicà, un dels grans derrotats en les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 i de les eleccions al Parlament de Catalunya; aquest desastre electoral acaba per provocar la seva sortida del partit i el reingrés a la Lliga Nacionalista (finals de 1932), partit al qual pertanyerà uns pocs mesos, exactament fins al 2 d'abril de 1933, la data de la seva mort.
6. L'aportació teòrica de Bofill i Mates que utilitzem en aquest article es troba recollida en les dues edicions següents: «*L'Altra Concòrdia*» i altres textos sobre catalanisme», Edicions La Magrana/Diputació de Barcelona (Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català; 4), Barcelona, 1983 i «*Una política catalanista*» i altres escrits», Edicions La Magrana/Diputació de Barcelona (Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català; 15), Barcelona, 1986.
7. Aquestes nocions es troben desenvolupades a «*Classicisme Nacional*», Llibre IV, §2. També s'hi refereix Bofill quan afirma que la llibertat i igualtat polítiques són la consagració de la dignitat humana «i de les desigualtats o modalitats naturals» («*L'Altra Concòrdia*», §29). Aquesta és una de les tesis bàsiques de la sociobiologia de Wilson: l'ordre social es funda en la biologia on la igualtat, tal com afirmava Darwin, només és un cementiri; per Wilson, l'optimització social implica competició, rivalitat i, consegüentment, estratificació social.
8. Vegeu «*Classicisme Nacional*», llibre I, §1.
9. *Ibid.*, §2.
10. Bofill efectua una crítica a la democràcia occidental i, especialment, a la de la II República, perquè ha oblidat els principis liberals. Vegeu «*Una política catalanista*», especialment: cap. III, §7 i el punt 3 de l'apèndix.
11. Vegeu «*Una visió catalanista*» a «*La qüestió religiosa*», recull d'articles publicats per Bofill a *La Publicitat* (octubre de 1931 i febrer de 1932). Coherent amb aquesta tesi, Bofill i Mates no seguirà Carrasco i Formiguera a Unió Democràtica de Catalunya després del desastre electoral del Partit Catalanista Republicà; més encara, durant el poc temps d'estada de Bofill a la Lliga Nacionalista, criticarà obertament UDC per l'ús que fa aquest partit de principis religiosos cristians com a principis i arguments polítics. A més de l'anterior, vegeu també l'entrevista publicada al diari *El Sol* sota el títol «*En la qüestió religiosa pugnen les propensons ibèriques al confusionisme*».
12. Vegeu «*Doctrina nacionalista*», capítol I, §1. Aquest text es correspon amb la ponència que llegeix Bofill a la Conferència Nacional Catalana, el dia 5 de maig de 1922, d'on sortirà Acció Catalana.
13. Per a una aproximació als arguments de Tomàs d'Aquino, vegeu, per exemple, la qüestió 90 o la 94 de la «*Suma Teològica*» (Ed. Catòlica, Madrid, 1956) o també «*La monarquía*» (Tecnos, Madrid, 1989), sobretot el capítol I del llibre 1.
14. Vegeu «*Una política catalanista*», §6. En referència a aquest aspecte de la filosofia política de Kant, vegeu, per exemple, la *Doctrina del Dret* a «*La Metafísica de las Costumbres*» (Tecnos, Madrid, 1989).
15. Vegeu «*Les joventuts catalanes*» a «*Una política catalanista*» i altres escrits», pàg. 118 i 119.
16. Vegeu «*L'Altra Concòrdia*», §13; «*Una política catalanista*», capítol III, §6; «*Doctrina nacionalista*», Capítol II, §3, i «*Classicisme nacional*», capítol V.
17. Vegeu, sobretot, els capítols VI i VII del «*Classicisme Nacional*». En aquests capítols és on més clarament es desenvolupen teòricament les conseqüències de l'imperialisme de Prat de la Riba. Per altra banda, en aquest punt es fan també molt evidents les relacions de la «intel·lectualitat» catalanista amb el darwinisme social de Taine i Le Bon.
18. Vegeu «*Doctrina nacionalista*», capítol III, §5.
19. Per a una aproximació a la importància de la llengua catalana en el catalanisme de Bofill, vegeu «*La llengua catalana a l'Ajuntament de Barcelona*», on es recull la polèmica que, el febrer de 1916, es va mantenir entre la Lliga i el Partit Radical de Lerroux sobre l'ús i defensa del català. Ja com a Guerau de Liost, la defensa de la llengua catalana és una constant per part de Bofill.
20. Bàsicament, el fonament d'aquesta connexió es troba formulada en el biohistoricisme de Gobineau, Spengler o List; i, de diferent manera, en la geopolítica de Ratjel.
21. Aquest component realista es constata també en la necessitat, també reclamada des del noucentisme, de convertir la teoria en praxi, d'actuar políticament; ja des dels primers moments amb Prat de la Riba, aquest és un objectiu constant en el nacionalisme català. Més enllà de qualsevol aplicació ideològica de la tesi, és evident que incorpora el realisme com a element fonamental; el regeneracionisme, tothora reivindicat, ho reclama.
22. Vegeu «*Classicisme Nacional*», llibre IV, §4.
23. *Ibid.*, §5.
24. Nogensmenys, desvinculats del seu fonament realista, l'imperatiu ètic, conjuntament amb la noció posterior d'imperialisme, permeten una visió finalista i historicista de la història.